

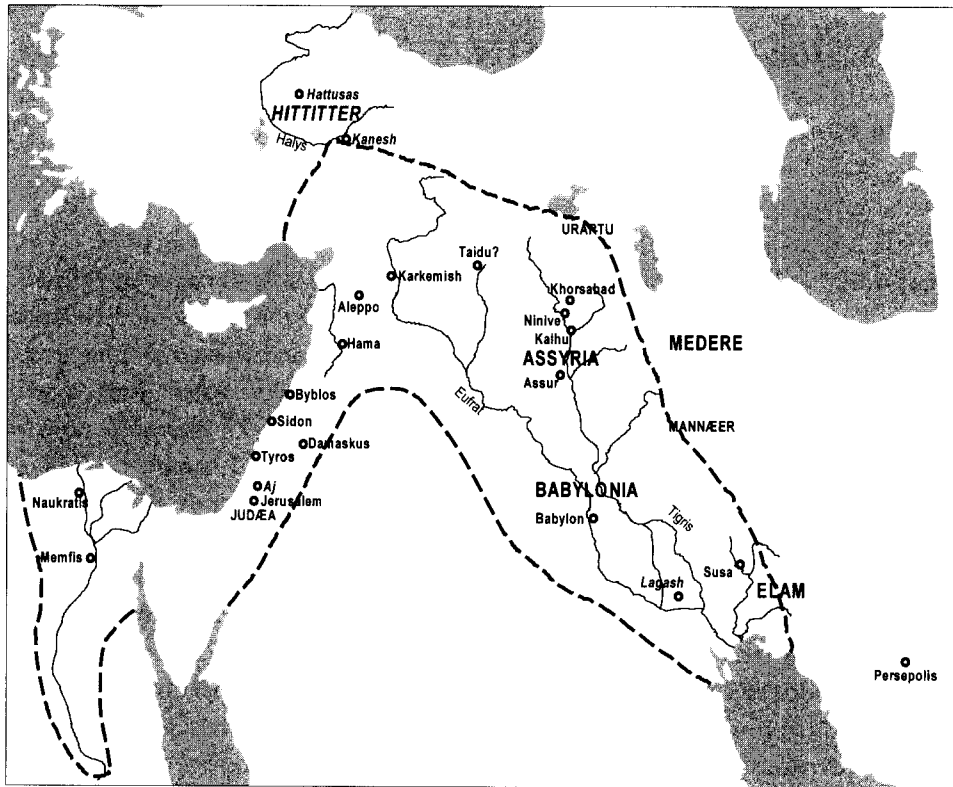
Assyrisk militarisme og terror

Jørgen Christian Meyer

I 612 f. Kr. oplevede det assyriske verdensrige en katastrofe af ufattelige dimensioner. I løbet af få måneder besejrede en alliance af babylonske og mediske styrker den assyriske krigsmagt, som i 300 år havde holdt Mellemøsten i et jerngreb. Én efter én blev de assyriske byer indtaget, plyndret og lagt fuldstændigt øde, til slut imperiets hovedstad Ninive, hvor arkæologerne 2500 år senere kunne afdække skeletterne af nedhuggede assyrere. Assyrerne fik lov at opleve nogle af de samme grufulde rædsler, som de selv i århundrederne før havde påført overvundne fjender, og som de assyriske konger gerne med stolthed berettede om i deres annaler: slaveri, tvangsflytning af folkeslag, nedhugning af modstandere med detaljer om antallet af afhuggede hoveder, forskellige lemlæstelser, blinding, levende flåning og spidning på pæle. Det ser ud til at have været en integreret del af den i datiden så frygtede assyriske militarisme. I Nahums bog i Det gamle Testamente (2-3) finder vi en profeti om Ninives fald og assyrernes grufulde skæbne som Herrens straf over et ondt overherredømme over Judæa.

Nu er det naivt at tro, at krig i oldtidens verden ikke har været ledsaget af for os ufattelige lidelser, også for den almindelige befolkning. Spørgsmålet er imidlertid, hvorvidt assyrerne egentlig adskilte sig fra andre ekspansive magter, både i samtiden og i den forudgående bronzealder. Beskrivelsen i Nahums bog er ikke nogen god kilde i så henseende, da et uønsket fremmedherredømme gerne vil blive fremstillet som et ondt regime. Beretningen i Josvabogen om israelitternes erobring både af Jeriko (6, 21-24) og Aj (8, 21-29) viser desuden at assyrerne ikke havde monopol på brutalitet. På Herrens bud slagtedes alle indbyggere i Aj, og Ajs konge blev spiddet på en pæl. Selvom Josvabogen ikke er noget godt kildeskrift til aktuelle begivenheder i Israels ældre historie, viser den en mentalitet, som ikke adskiller sig afgørende fra den assyriske. Assyrernes arvtager som stormagt i Mellemøsten, perserne, straffede i 494 f. Kr. Milets oprør ved at brænde byen af og deportere befolkningen. I 416 f. Kr. huggede athenerne alle voksne mænd på Melos ned, solgte kvinder og børn som slaver, da øen ikke lod sig true ind i det athenske søforbund. Også romerne kunne udvise ganske stor brutalitet under opbygningen af deres verdensimperium. Her skal blot nævnes året 146 f.Kr., hvor Karthago og Korinth måtte undgælde.

Også i de tidligere statsdannelse i Mellemøstens bronzealderverden kunne krig være en ganske brutal affære. De tidligste, ganske vist fragmentariske, kilder

fra Mesopotamien vidner om plyndring og nedslagtning som en normal del af krigsførelsen i tidlig bronzealder. Kong Eannatum og Entemena fra Lagash 2500 f. Kr. pralede således af, at de stablede fjendtlige lig op i store høje, og udtrykket ”stable lig op i store høje” blev et standardudtryk i Mellemøsten, når man skulle beskrive en succesrig militærkampagne. Det omfattede ikke bare krigere, som var faldet i selve kampen, men også krigsfanger, som blev dræbt, og dele af den mandlige befolkning i de indtagne byer. Andre krigsfanger kunne se frem til opslidende arbejde med kort levetid ved opførelsen af monumentale bygninger eller ved gravning af overrislingskanaler. Købsslaveri, som almindelig institution i forbindelse med den basale arbejdskraft i landbruget, ser derimod ikke ud til at have været udbredt, i modsætning til de græske og romerske samfund i det sidste årtusinde f. Kr. En anden side af krig i bronzealderens Mellemøsten var massedeportation af hele befolkningsgrupper til nye områder.

Desværre er vore kilder alt for fragmentariske til at afgøre, hvorvidt der skete nogen reel ændring i voldsanvendelsen i forbindelse med krigsførelse fra tidlig bronzealder til ned i jernalderen i Mesopotamien som helhed; men fra det

assyriske rige er der bevaret en ganske komplet serie af kongelige beretninger om felttog fra 1300-tallet f.Kr., ned over etableringen af det nyassyriske rige i 900-tallet f.Kr., til slutningen af 600-tallet f.Kr., hvor det nyassyriske rige brød sammen. Det vigtige er, at assyrerne i deres selvforståelse ikke så sammenbruddet af bronzealderverdenens statssystemer efter 1200-tallet f. Kr. og overgangen til jernalder som noget brud i deres egen historie. De senere nyassyriske konger betragtede sig selv som direkte arvtagere til et gammelt dynasti, som de førte tilbage til kong Adasi i 1500-tallet f. Kr. Etableringen af det såkaldte nyassyriske rige i jernalderen var derfor i assyriske øjne blot en generobring af midlertidigt tabt land. Byen Assur og guden Assur var gennem hele perioden verdens centrum, og gamle ritualer og de samme litterære formler i indskrifter blev fortsat brugt ned i jernalderen og i det nyassyriske rige. Markante ændringer i indskrifterne både med hensyn til hvilken retorik, der brugtes til at beskrive militære begivenheder og sejre, og til beskrivelser af konkrete begivenheder, vil således højst sandsynligt i det mindste afspejle ændringer i de assyriske kongers selvforståelse og synet på brug af vold i forbindelse med krig. Inden vi kan drage nogen konklusioner om karakteren af assyrernes voldsbrug og brutalitet, er det nødvendigt at sammenligne beretningerne i kronologisk rækkefølge fra bronzealderen ned i jernalderen.

De første bevarede kongelige beretninger om militære ekspeditioner stammer fra kong Adad-narari 1. fra ca. 1300 f.Kr., som proklamerer en sejr over en oprørske hittitisk vasalkonge, Wasashatta, ved den vestlige grænse. Adskillige byer blev ødelagt og der blev strøet salt over kongebyen Taidu. Wasashatta og hans familie samt et stort krigsbytte blev ført til Assur, og beboerne i de andre byer blev pålagt hårdt straffearbejde (Grayson 1972, § 393). Hans efterfølger, Salmanasser 1. omkring midten af 1200-tallet f. Kr. understregede den krigeriske karakter af sin regering og sine militære færdigheder i et omfattende felttog mod det nordøstlige område (Grayson 1972, § 526-540). Han pralede af at have slaget fjenden i slag som var de får, og have blindet 14.000 fanger. Han ødelagde byer, strøede salt over dem, og førte befolkningen og deres ejendom væk som bytte. Fra andre tog han gidsler og pålagde dem en tung tribut. Tukulti-Ninurta 1. i slutningen af 1200-tallet f. Kr. fulgte den samme politik, og selvom han ikke nævnte blinding af modstandere og saltstrøning, ydmygede han kassiternes slagte konge, før han blev bragt som fange til Assur: *Jeg satte mine fødder på hans kongelige nakke, som var det en skammel* (Grayson 1972, § 716).

I det følgende århundrede oplevede assyrerne alvorlige problemer, og beretningerne er få og meget kortfattede. Først med Tiglath-Pileser 1. i slutningen af 1100-tallet f. Kr. genoprettedes det assyriske imperiums storhed for en kort stund. Han giver en detaljeret beskrivelse af alle sine felttog i kronologisk orden, hvor han fortæller om hvorledes han stablede fjendens afhuggede hoveder op som

kornlæs rundt om fjendens byer, og hvor stor tribut han pålagde dem, som han skånede (Grayson 1976, § 8-63). Som den første giver han også en detaljeret opregning af det bytte, som bragtes til Assur. Assur-bel-kala (1073-1056 f.Kr.) er den sidste assyriske konge fra bronzealderen, fra hvis hånd større indskrifter er bevaret. Hans beretninger er tæt på hans forgængere, men som noget nyt indførte han også flåning af en kongelig modstander (Grayson 1976, § 221).

De næste 150 år førte assyrerne en eksistenskamp i den turbulente mellemøstlige verden, hvor gamle imperier enten brød helt sammen eller blev reduceret til mindre territorialstater. Vi skal et godt stykke ned i jernalderen, før de assyriske konger igen havde overskud til eller kunne berette om succesrige felttog. Assur-dan 2. (934-912 f.Kr.) er den første, og han tager tråden op direkte fra Assur-bel-kalas beretninger med opremsninger af krigsbytte og behandling af overvundne fjender, med opstabling af lig, deportationer og flåning af udvalgte slagte konger (Grayson 1976, § 356-371). Ikke blot er formen og retorikken den samme. Genoprettelsen af det gamle rige blev som nævnt selve legitimationen for den nye assyriske ekspansion. Assyrerne betragtede deres modstandere enten som fremmede indtrængere, der uretmæssigt havde sat sig i besiddelse af gammelt assyrisk land, eller som illoyale undersåtter, som havde gjort oprør mod Assyriens autoritet og herredømme, vel og mærke som riget havde set ud i bronzealderen næsten 200 år før. Enkelte gange gøres der eksplicit opmærksom på, at kongen erobrede et område, som ingen af hans forfædre førhen havde været i; men behandlingen er den samme: *Jeg ødelagde, brændte og jævned byer med jorden*. Beretningerne skelner således ikke mellem oprørske vasaller i det nye rige, generobrede områder fra det gamle rige og nyerobringer.

Under Assurnasirpal 2. (883-859 f.Kr.) genetableredes Assyrien for alvor som stormagt i Mellemøsten, og hans beretninger overgår sine forgængeres i brutalitet overfor slagte fjender eller "illoyale undersåtter". Han præsenterede sig selv på følgende måde: *Jeg er konge, jeg er herre, jeg er prisværdig, jeg er ophøjet, jeg er vigtig, jeg er prægtig, jeg er den førende, jeg er en helt, jeg er en kriger, jeg er en løve, jeg er viril* (Grayson 1976, § 540). Som skik var, rejste han foran overvundne byer høje af lig, men dette var ikke nok: *Jeg flåede alle de stormænd, som havde gjort oprør mod mig, og spredte deres hud over højen. Nogle spiddede jeg på pæle på højen, andre på pæle rundt højen. Jeg flåede mange i hele mit rige og hængte deres hud over bymurene* (Grayson 1976, § 547). Tilfangetagne soldater blev ikke alle bare dræbt på normal måde ved afhugning af hovedet. Nogen blev udset til at blive spiddet på pæle, andre, hvis liv umiddelbart blev skånet, fik følgende skæbne: *Af nogle huggede jeg arme og hænder, andre deres næse, øre og lemmer, andre igen skar jeg øjnene ud på* (Grayson 1976, § 549). For civilbefolkningen har det ikke på noget tidspunkt været attraktivt at være på den tabende side. Plyndring, nedbrænding af byer, straffearbejde, pålægning af hård tribut og deportation indgår som normalen i

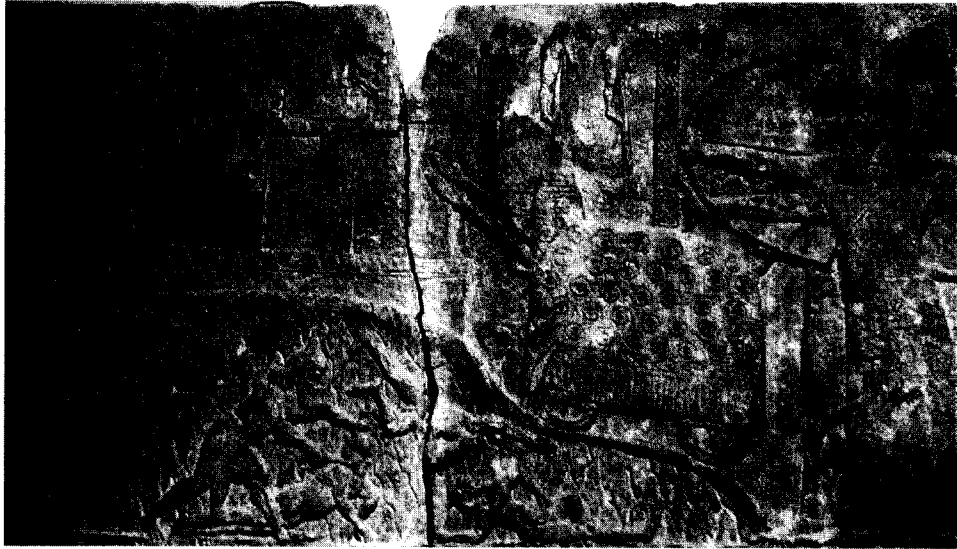
beskrivelserne, men som noget helt specielt nævner Assurnasirpal 2. også levende brænding af halvvoksne drenge og piger (Grayson 1976, § 549).

En af de sidste magtfulde konger i det assyriske rige Assurbanipal (668-631 f.Kr.) var ydmygelsens mester. Han gravede sine modstanderes ben op af jorden, bragte dem til Ninive, hvor han tvang deres slægtninge til at male knoglerne til mel mellem to sten og for derefter at sprede støvet for vinden under den brændende sol (Streck 1916, 127). Ét er at slå modstandere ihjel, eventuelt torturere dem først, noget andet er at lade dem selv udslette mindet om og grundlaget for deres sociale eksistens, deres forfædre. Forfædrenes sjæle blev dømt til hvileløshed og ingen kunne give dem dødsoffer, som Assurbanipal udtrykker det.

Selv om ikke alle de assyriske konger i jernalderen er lige detaljerede i deres beskrivelser af de udsøgte grusomheder, man kunne udsætte overvundne modstandere for, er der en klar eskalering i den voldelige retorik fra det assyriske rige i 1300-tallet f.Kr., gennem den turbulente fase ved bronzealderens slutning, og videre ned i det vi kalder det nyassyriske rige i jernalderens verden, hvor det ikke alene drejede sig om nedslagtning af det, som assyrerne definerede som illoyale medlemmer af deres imperium; men om tortur, terror og total ydmygelse.

Der skal ikke herske nogen tvivl om, at assyriske felttog kunne være en ganske brutal affære; men spørgsmålet er, hvor vidt retorikken også konkret afspejler en forskellig måde at føre krig på i forhold til andre magter. Beretningerne er meget stereotyp, nærmest bygget op over en formel, selv om detaljer ved belejringer og krigsbytte kan variere fra gang til gang. De kan næppe betragtes som rimeligt nøjagtige beskrivelser af felttog med de udeladelser, herunder assyriske tab, der naturligt altid vil forekomme, når sejrherren skriver historie. Som de er bevaret er de i deres form udformet som rapporter, ikke til den assyriske befolkning, men til de mægtige guder med Assur i spidsen. Kongen, som betragtede sig selv som Assurs ydmyge tjener og udvalgte hyrde, gjorde her opmærksom på, at han havde opfyldt de pligter guden havde pålagt ham. De er indskrevet på cylindre og prismer af brændt ler, og mange blev muret inde som grundlæggelsesdokumenter i vigtige bygninger. Det er derfor, de er bevaret for eftertiden. Beretningerne er imidlertid i stadig dialog med ældre beretninger, og de må derfor også have indgået i et arkiv i en eller anden form, sammen med lister over bytte, tribut etc. Der er usikkert, i hvor høj grad disse optegnelser kom ud til en større kreds, eventuelt gennem højtlesning, men hovedbudskabet i dem var uden tvivl bestemt for et større publikum, blandt andet med kortere indskrifter på gudestatuer, steler og klipperelieffer langs veje, ikke bare i det assyriske kerneland, men også ude i fjernere provinser, hvor de vidnede om det assyriske riges overherredømme.

Fra Assurnasirpal 2. (883-859 f.Kr.) begyndte man at gengive dele af beretningerne, ikke bare som skrift, men også som bemalede vægrelieffer. Ud over

Angreb på en fjendelig by. Kompositionen viser forskellige stadier af belejringen. Til højre køres en belejringsmaskine i stilling, medens bueskytter bag store skærme beskyder byen. Til venstre forceres voldgraven og assyriske tropper går via en stige ind i byen, hvor de overlevende beder om nåde. Både i byen og nedenfor hugges hovederne af de overlevne. Til venstre for bymuren er tre fjender blevet sat på stager til skræk og advarsel.

Relief (109 x 211 cm.) fra Tiglath-Pileser 2.'s palads i Kalhu (Nimrud), ca. 730-727 f.Kr..

almindelige slag- og belejringsscener, som viser den assyriske hærs professionalisme, er der her detaljerede gengivelser med regnskabsføring over modstandernes afhuggede hoveder, flåning, spidning på pæle etc. Et absolut højdepunkt er fremstillingen i kongepaladset i Ninive af slaget ved Til-Tuba, hvor kong Assurbanipal 2. besejrede elamitterne, som under ledelse af deres konge Teumman havde invaderet Babylon omkring midten af 600-tallet f. Kr. Relieffet er bygget op som en lang "tegneserie" med et komplekst handlingsforløb og forklarende tekster, som afsluttes med scenen, hvor de elamitiske konger bliver tvunget til at male deres forfædres ben til mel. Andre relieffer viser elamitiske konger, som bliver tvunget til at fungere som tjenere for den assyriske konge, medens hoffolkene gør nar af dem, og kong Assurbanipal 2. og hans dronning, som nyder en kop vin i paladsets lysthus med udsigt til kongen af Elams, Teummans, afhuggede hoved, som hænger på en gren i haven.

De bevarede relieffer stammer alle sammen fra paladser i Kalhu (Nimrud), Ninive og Khorsabad. Den nøjagtige placering i paladserne er desværre ikke registreret alle steder, men i Sargon den 2.s (721-705 f.Kr.) palads i Khorsabad indgik de i et nøje udtænkt arkitektonisk mønster og i et langt større repertoire.

Slagne elamittiske fjender tvinges til at male deres forfædres ben til mel. Uddrag af stort relief fra Assurbanipals palads i Ninive, ca. 660-650 f.Kr.

Kongens mere private gemakker var dekoreret med jagtrelieffer med forkærlighed for løvejagt. I det indre hof dominerede relieffer som viste de sejrige assyriske felttog, kongen som guden Assurs tro tjener og kongen som den retfærdige dommer. I modtagelsesfløjen er udvalget et andet ved siden af de militære triumfer. Her fremstilles den skæbne, der venter utro vasaller gennem udsøgte scener med henrettelser og tortur. Det er tydeligt, at de beregnet for ambassadører, gesandter og vasaller, som ventede på audiens hos kongen. Den for os sadistiske og helt nedværdigende behandling af modstandere var tydeligvis her ikke en del af vilkårlig og tilfældig voldsbrug, men et utvetydigt budskab til de besøgende om utro undersåtters og allieredes skæbne.

Det er selvfølgelig muligt, at assyruerne og deres herskere var mere sadistisk anlagt end andre i deres samtid; men den systematiske voldsbrug i kongens rapporter til guderne og på relieffer i paladserne må også ses i sammenhæng med resten af beretningerne, som viser en lidt andre sider af den kongelige selvforståelse. Selv Assurnasirpal 2., som fremstiller sig selv som en af de mest aggressive assyriske konger, accepterede at modstandere overgav sig inden slaget eller belejringen, idet han understregede at han også kunne vise nåde og mildhed, ved blot at tage gidsler og pålægge ekstra tribut (Grayson 1976, § 584). Han bruger megen plads på at berette om, hvorledes han byggede byer, fordelte krigsbytte til

Kamp mod beredne nomader. Frise fra Assurbanipals palads i Ninive, ca. 645 f.Kr.

befolkningen i sit land, opførte templer, reparerede bygninger, gravede vandingskanaler og brønde, plantede plantager, fyldte lagre op med korn, ikke til ære for sig selv, men til guderne (Grayson 1976, § 653). Som et højdepunkt inviterede han 47.074 mænd og kvinder fra sit eget land, sammen med 23.500 udsendinge fra sine allierede, til en 10 dages fest i sit nye palads i Nimrud med en overdådig fortæring, som udpensles i detaljer. Han konkluderede: *Således ærede jeg dem, og sendte dem tilbage med fred og glæde* (Grayson 1976, § 682). Kong Assurbanipal oprettede i Ninive et omfattende videnskabeligt bibliotek med over 1500 enkeltværker. Krig var heller ikke det eneste middel til at opnå sine mål. Ca. 660 f. Kr. spurgte kong Assurbanipal solguden Shamash: *Jeg spørger dig, Shamash, mægtige herre, om Nabu-sharru-usur, chef-eunukken, og mændene, hestene og kong Assurbanipals, hær, som står til hans rådighed, skal generobre de forter, som mannaerne har erobret, eller om han ved krig, venskab og fredelige forhandlinger, eller ved en eller anden list, skal generobre disse forter* (Starr 1990, 244-250).

Den assyriske adfærd over for modstandere var således ikke præget af vilkårlig og blind brutalitet. Den var en del af en nøje gennemtænkt propaganda eller strategi, som stillede modstanderne over for et valg: enten at underkaste sig den assyriske overhøjhed og blive en del af det assyriske riges storhed og pragt, eller også i værste fald at blive helt udslettet fysisk og socialt under ufattelige lidelser. Formålet var i sidste ende – paradoksalt nok – at økonomisere med anvendelsen

af militære midler, som altid er kostbar, uanset om man kommer ud af konfrontationen som sejrherre med krigsbytte.

Det vil nok aldrig kunne afgøres, hvorvidt assyrerne i jernalderen reelt var mere brutale end andre; men det kan i hvert fald konkluderes at selve iscenesættelsen af volden havde ændret sig fra slutningen af bronzealderen til ned i jernalderen. Der rejser sig naturligt det spørgsmål, om udviklingen af den assyriske militarisme havde noget at gøre med den teknologiske overgang fra bronzealder til jernalder.

Fremstilling af bronze- og jerngenstande indebærer to vidt forskellige typer teknologi. Smeltning og støbning af bronzegenstande er en relativt enkel proces, som ikke kræver den helt store ekspertise. Det kritiske punkt er adgangen til kobber og specielt tin, som kun kan udvindes ganske få steder. Hvis en centralmagt kan få kontrol over adgangen til de to råstoffer vil den også i høj grad have kontrol over fremstillingen af våben, det vil sige kontrol med brugen af vold. I bronzealderens verden var de fleste statsmagter enten direkte eller indirekte engageret i fjernhandel, og metaller som guld, sølv og tin efter vægt indgik også i et kompliceret gaveudvekslingsystem mellem Mellemøstens herskere. Der havde desuden udviklet sig et ganske sofistikeret internationalt diplomatisk system med formel korrespondance og mere eller mindre permanente repræsentanter ved hinandens hof. Bronzealderen var naturligvis ikke en epoke uden krig; men det er åbenbart, at man prioriterede fjernhandel meget højere, end man for eksempel gjorde i det romerske imperium i den efterfølgende jernalder. Det var i de enkelte staters egen interesse at forsøge at løse konflikter uden brug af vold for at sikre den vitale langdistancehandel.

Jern, derimod, findes stort set overalt, selv om enkelte områder som det etruskiske var leverandører af jernmalm af særlig høj kvalitet. Det kritiske punkt er ikke adgang til selve råstoffet, men den nødvendige teknologiske ekspertise. Det kræver en betydelig erfaring at smede et sværd, som i anvendelighed kan komme op i nærheden af et bronzesværd. Det er en ganske kompliceret teknik kun at hærde kanten af sværdet ved at tilføre kulstof og foretage en hurtig nedkøling, samtidig med at resten af bladet bevarer sin elasticitet. Jern havde været kendt som råstof også i bronzealderen, og hittitterne var de første, for hvem det lykkedes at fremstille brugbare jernvåben i form af prestigeobjekter. Det er imidlertid først i århundrederne efter hittiterrigets sammenbrud at kendskabet til den komplicerede smedeteknik spredte sig, ikke kun til Mellemøsten, men også til områderne udenfor. Når teknikken først var kendt, var det muligt at udruste langt større styrker relativt billigt uafhængigt af kontrol med langdistancehandlen og adgangen til metaller. Indførelsen af jern i løbet af de første århundreder i det første årtusinde f. Kr. må have stillet nye statsmagter – som det nyassyriske rige – over for store udfordringer. Det var ikke længere muligt gennem kontrol med adgangen til metaller at kontrollere brugen af vold. Fund af 157

tons forarbejdet jern i et depot i Sargons palads i Khorsabad kunne tyde på, at man måske forsøgte at monopolisere adgangen til jern; men på længere sigt medførte spredningen af den teknologiske ekspertise til randområderne, at disse kom til at udgøre en langt større trussel, som kun kunne imødegås militært.

Der var også opstået en anden trussel fra randområderne. Allerede før 2000 f. Kr. var den to-puklede kamel blevet tæmmet i Iran og Afghanistan, hvor den var et velegnet lastdyr i køligere bjergområder. En gang i slutningen af bronzealderen var det på den arabiske halvø lykkedes for alvor at tæmme den en-puklede kamel, dromedaren, som er specielt tilpasset til ørkenområder. De arabiske nomadestammer blev en langt alvorligere modstander. De var ikke længere afhængige af de ældre kommunikationslinier, som var baseret på æseltransport. Tæmningen af dromedaren er ganske vist et særdeles omstridt og for nogle endog et religiøst spørgsmål, da dromedaren er nævnt som en del af den ægyptiske faraos hjord i Det gamle Testamente (2. Mosebog, 9, 2-7), og således i den bibelske tradition forankret i bronzealderens verden. Nyere osteologiske undersøgelser af kamelgrave på den arabiske halvø placerer imidlertid tæmningen kort før 1000 f. Kr. og derved dromedarens større udbredelse i de følgende århundreder. Det er i overensstemmelse med den assyriske kong Assur-bel-kalas (1073-1056 f.Kr.) beretning om, at han gennem købmænd erhvervede sig dromedarer, lod dem formere sig, og viste dem frem for sit folk (Grayson 1976, § 248). Dette kunne indicere, at det var et helt nyt syn i Mellemøsten. Nede i jernalderens verden optræder arabiske nomader udrustet med kameler jævnlige blandt den assyriske konges modstandere. Salmanasser 3. (858-824) nævner således araberkongen Gindibu, som skulle have mønstret 1000 kameler (Kuhrt 1995, 488), hvilket sikkert bare betyder mange. Nomaderne betragtedes som så vigtige, at nedkæmpelse af disse fik deres egen plads på de assyriske vægreliéffer.

Det nyassyriske rige var den første magt, som tilpassede sig den nye jernalderverden. Opbygning af imperier og ikke mindst kontrol med omgivelserne kunne kun baseres på en overlegen militær magt. For at økonomisere med denne kombineredes stor militær professionalisme med en nøje gennemtænkt terrorpropaganda. Assyryerne var på mange måder forløbere for et andet stort jernalderimperium, som opstod uden for den frugtbare halvmåne, *Imperium Romanum*. Den nye teknologi med relativt billige jernvåben tillod opstilling af store militære styrker, rekrutteret fra bondestanden år efter år. Det sled til sidst modstanderne op. Også romerne forsøgte imidlertid at økonomisere med anvendelsen af militær magt. De kendte til brugen af terror; men nøglen til den romerske succes blev en anden: romaniseringen, hvor de erobrede områder fik del i magten

Udvalgt litteratur

- Bederman, David J. (2001): *International Law in Antiquity*. Cambridge.
- Curtis, J.E. and J.E. Reade (1994): *Art and Empire. Treasures from Assyria in British Museum*. London.
- Grayson, Albert Kirk (1972): *Assyrian Royal Inscriptions, part 1. From the Beginning to Ashur-resha-ishi I*. Wiesbaden.
- Grayson, Albert Kirk (1976): *Assyrian Royal Inscriptions, part 2. From Tiglath-pileser I to Ashurnasir-apli II*. Wiesbaden.
- Hoyland, Robert G. (2001): *Arabia and the Arabs. From the Bronze Age to the Coming of Islam*. London & New York.
- Kuhr, Amélie (1995): *The Ancient Near East, c. 3000-330 BC*. London & New York.
- Larsen, Mogens Trolle (1997): *Gudens skygge. Det assyriske imperiums historie*. København.
- Larsen, Mogens Trolle (1987): Commercial Networks in the Ancient Near East. In Rowlands, Michael & Mogens T. Larsen & Kristian Kristiansen: *Centre and Periphery in the Ancient World*, Cambridge. pp. 47-56.
- Liverani, Mario (1987): The Collapse of the Near Eastern Regional System at the End of the Bronze Age: the Case of Syria. In Rowlands, Michael & Mogens T. Larsen & Kristian Kristiansen: *Centre and Periphery in the Ancient World*, Cambridge. pp. 66-73.
- Mann, Michael (1986): *The Sources of Social Power, Volume I. A history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge.
- Munn-Rankin, J.M. (1956): Diplomacy in Western Asia in the Early Second Millennium B.C. *Iraq*. 18, 1956. pp. 68-110.
- Pleiner, Radomír & Judith K. Bjorkman (1974): The Assyrian Iron Age. The History of Iron in the Assyrian Civilisation. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 118, 1974. 283-313.
- Reade, Julian (1979): Ideology and Propaganda in Assyrian Art. In Larsen, Mogens Trolle (ed.): *Power and Propaganda. A symposium on ancient empires*. (Mesopotamia, Copenhagen Studies in Assyriology 7), Copenhagen. pp. 329-343.
- Starr, I (1990): *Queries to the Sungod. Divination and Politics in Sargonid Assyria* (State archives of Assyria 4). Helsinki.
- Streck, Maximilian (1916): *Assurbanipal und die letzten assyrischen Könige bis zum Untergange Ninivehs*. (Teil II: Texte). Leipzig 1916.
- Warburton, David (2001): *Egypt and the Near East. Politics in the Bronze Age*. (Civilisations du Proche-Orient. Serie IV. Histoire – Essais), Paris.